

HUNGARIZMI U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Marija-Ana Dürriegl

László Hadrovics napisao je knjigu o mađarskim elementima u srpskohrvatskom jeziku.¹ Njegovo je djelo etimološki rječnik koji sadrži preko 800 riječi navedenih abecednim redom za koje smatra da su u hrvatskosrpski jezik ušle iz mađarskoga. Na tu se knjigu u Jeziku već osvrnuo Valentin Putanec,² prikazavši je uglavnom informativno, a ja ću u ovom radu pokušati odgovoriti na zanimljivo pitanje: koliko hungarizama ima u suvremenom hrvatskom književnom jeziku.

Iz teorije jezika u kontaktu poznato je da nema nijednog potpuno čistoga jezika, jer je svaki ponešto primio i prima od drugoga. Možda je ta pojava najočitija kod jezika koji su u izravnom dodiru – to se vidi odatle što je dvojezičnost jedan od najznačajnijih uvjeta jezičnog posuđivanja. Od svih elemenata jezika najlakše se posuđuju riječi „zbog njihove opće pokretljivosti.”³ Dakako, morfonološka se struktura riječi modificira prema zakonitostima jezika koji posuđuje. Takva se riječ u kontekstu jezika iz kojeg se posuđuje naziva *model* (npr. mađ. *labda*), a u kontekstu jezika koji preuzima *replika* (npr. hrv. *lopta*)⁴ Razloga jezičnom posuđivanju ima više: ponekad je to (trenutna) moda, ponekad se posuđuje stoga što posuđenica ima veću stilističku izražajnost, ali najčešće posuđenice ulaze u jezik putem tzv. kulturnog posuđivanja – zajedno s predmetima i praksom uz koje su vezane⁵. Po stupnju prodora u jezik te riječi mogu biti barbarizmi (npr. za hungarizam *engedovati* postoje hrvatski ekvivalenti – *dopuštati*, *otpuštati*), ili se ukorjenjuju i postaju sa-

¹ Ungarische Elemente im Serbokroatischen, Akadémiai kiadó, Budapest, 1985.

² Jezik, 33, str. 89–93.

³ R. Filipović (ur.): Jezici u kontaktu i lingvističko posuđivanje, Suvremena lingvistika, 4, Zagreb, 1967, str. 229.

⁴ Nav. djelo, str. 46.

⁵ Nav. djelo, str. 40.

stavnim dijelom ne samo razgovornog, nego i književnog jezika, npr. hung. *bunda*, *lopta*⁶. Ima slučajeva da posuđenica supostoji s izvornom domaćom riječi, pa dolazi do odnosa sinonimije – npr. *lopov* (hung.): *lupež*.

Jezično posuđivanje valja uvijek promatrati u okviru društveno-povijesnog i kulturnog kontakta dvaju jezika, odnosno naroda. Predaleko bi nas odvelo kad bismo na ovome mjestu ušli u pojedinosti zajedničke mađarsko-hrvatske povijesti. Treba se ipak prisjetiti da su Hrvati i Mađari u izravnom doticaju od kraja 9. stoljeća, kad Mađari naseljavaju pannonsku nizinu, a da su od 1102. godine punih osam stoljeća živjeli u istoj državi, „pod krunom Sv. Stjepana”. Među brojnim potencijalnim razlozima posuđivanja iz mađarskog jezika koje je danas teško sagledati u cjelini, jedan je možda u tome što su Mađari u političkom pogledu bili dominantni u zajedničkoj državnoj tvorevini.

Već u djelima hrvatskih srednjovjekovnih pisaca nalazimo niz hungarizama (tj. posuđenica iz mađarskog jezika), kao npr. *aldumaš*, *lovasi*, *uram* i dr.⁷ I u podnaslovu prvoga hrvatskog romana nalazi se jedan hungarizam par excellence, jer pripovjedač kaže da ide na put „lik ištuci za *beteg* ljuveni” (P. Zoranić, Planine). Vidljiva je, dakle, velika prostorna proširenost riječi mađarskog podrijetla po hrvatskom tlu – od Drave do duboko u čakavski teren. Njihovu prisutnost možemo pratiti u gotovo neprekinutom povijesnom slijedu od srednjeg vijeka do današnjih dana, od Marulića do Krleže.

László Hadrovics u svojoj knjizi, prve sustavnom djelu o toj problematici i vjerojatno sveobuhvatnom u svojoj intenciji, nabraja i razrađuje elemente mađarskoga preuzete u srpsko-hrvatski jezik. To uključuje dijakroniju, srpski i hrvatski književni jezik, dijalekte, razgovorni jezik i pokrajinske (lokalne) govore. Nas, međutim, ovdje zanima samo današnje stanje i hrvatski standard – dakle, riječi mađarskog podrijetla koje su dio suvremenog hrvatskog književnog leksika.

Moramo napraviti i određenu razliku između pravih hungarizama, tj. posuđenica iskonskog mađarskog podrijetla, i riječi koje su u hrvatski književni jezik došle doduše iz mađarskog, ali izvorno potječu iz drugih jezika. Takve bismo posuđenice mogli imenovati nepravim hungarizmima ili pahungarizmima.

Pravi hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku jesu:

akacija, *bunda*, *čaklja*, *čipka*, *čopor*, *gulaš*, *hajduk*, *kečiga*, *kiniti (se)*, *lopov*, *lopta*, *sara*, *šaš*, *varoš*,

kao toponim ili dio nekih toponima: *Varoš* (Pula) *Varoš Bosiljevska* (Duga Resa), *Varoš Lovrečka* (Vrbovec), *Brodski Varoš* (Sl. Brod).

Kad se hungarizmi tako promatraju, onda se može reći da u suvremenom hrvatskom književnom jeziku ima 14 hungarizama. Osim njih imamo i četiri historizma: *atila*, *baka*, *filer/filir*, *surka*, dva folklorna izraza: *arnjevi*, *baglja* i jedan egzotizam: čardaš. Zanimljivo je da smo preuzeli i riječ *Mađar/Madžar*,⁸ kojom oni sami imenuju svoj narod. Lokalnih izraza koji nisu općeprihvaćeni ima, dakako, više, primjerice: *cifrati se*, *fićfirić*, *lepinja*, *salaš* (ali koji je neizostavni dio vojvođanskog pejzaža) i dr.

⁶ Da je riječ ukorijenjena, dokazuje činjenica da je „kao svoju” upotrebljava i jednojezični govornik, a ne samo dvojezični.

⁷ E. Hercigonja: Nad iskonom hrvatske knjige, Liber, Zagreb 1983, str. 357–364.

⁸ O likovima Mađar ili Mađar v. Jezik, XXVI, str. 53. i 54.

Pahungarizmi, tj. riječi koje iz mađarskog dolaze kao iz jezika-posrednika, jesu:

artičoka, baršun, cikla, cipela, gazda, grof, jenjati, kip, kocka, kokarda, korov, lokot, marva, palačinka, paprikaš, pasoš, pustara, remek- (u apozitivnoj složenici *remek-djelo*), *roštilj, šparga/šparoga, tabla, tabor, teret, toranj, vrbanc.*

Dakle, 25 pahungarizama. Uz njih možemo spomenuti i pet historizama: *džentri, grabancijaš, kaplar, notar, pinta*, te nekoliko lokalno obojenih riječi, npr. *mužar, perec, poplun* i dr.

Hadrovics navodi veći broj hungarizama, ali se svi istraživači ne slažu oko podrijetla tih riječi. Za riječ *gudura* Hadrovics tvrdi da k nama dolazi iz mađarskog, iako je nepoznata postanja, dok Skok u Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika tu riječ smatra mediteranskom. Različita su i tumačenja izraza *kočija, kopča* (za drugi Hadrovics isključuje tursko podrijetlo, a Skok ga smatra balkanskim turcizmom), *lanac* (koji Skok dovodi u vezu samo s njemačkim i češkim jezikom) i *sur*, kojem se navode različita podrijetla.

Što se pahungarizama tiče⁹, Petar Skok riječi *korbač, sakat* i *šator* vezuje s turskim, odnosno orijentalnim jezicima; *šanac* i *šunka* s njemačkim, *pandur* sa slavenskim jezicima, a *parola* s talijanskim. Međutim, Hadrovics za sve te riječi navodi mađarsko posredovanje. Neslaganje postoji i oko riječi *jarak, poplun, tulipan, vižla* te oko riječi *puška*. Hadrovics, naime, odbacuje Skokovu tezu o metatezi –kš– → –šk– (od pukša – njem. Buchse), jer u našem jeziku taj suglasnički par postoji i u drugim riječima (Lukša, Nikšić, prokšen), pa zaključuje da je vjerojatnije preuzimanje oblika *puška* iz mađarskog jezika u kojem postoji samo taj jedan oblik. Riječ *tok* (tobolac, korice), za koju Hadrovics kaže da je iz mađarskoga, izvedenica je od glagola *teći*.

Pahungarizmi, dakle, izvorno dolaze iz različitih evropskih jezika; iz njemačkog, latinskog, francuskog, talijanskog i engleskog jezika, te iz orijentalnih jezika, npr. iz arapskog. No, posebno su zanimljivi pahungarizmi iz slavenskih jezika (kao npr. *cikla, gazda, jenjati, pustara* i dr.), ali bi to pitanje zahtijevalo posebno istraživanje.

Ovom analizom utvrdili smo da u *suvremenom* hrvatskom *književnom* jeziku imamo svega četrdesetak što pravih, što nepravih hungarizama. Ta je činjenica u isti mah začuđujuća, ali i razumljiva. Začuđuje da se nije održalo više mađarskih posuđenica, jer su ipak hrvatski i mađarski narod osam stoljeća živjeli u vrlo intenzivnom kontaktu. Međutim, moramo se prisjetiti da je jezik intelektualaca u Hrvatskoj i Mađarskoj dugo vremena bio latinski (pa tako i jezik njihova međusobnog općenja). Osim toga su mađarski i hrvatski veoma različiti jezici po svojem podrijetlu i prirodi. Također nam je znano da kulturne i ine veze Hrvata i Mađara nisu uvijek bile spontane i bezrezervno prihvaćane.

Sve to, a i činjenica da se podrijetlo nekih riječi u našem jeziku do sada nije moglo sa sigurnošću utvrditi, potiče na daljnje i podrobnije istraživanje.

⁹ Valja nam, međutim, spomenuti da sam Hadrovics ne čini podjelu na prave i neprave hungarizme.

S a ž e t a k

Marija-Ana Dürriegl, Zagreb

UDK 801.3:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 28. veljače 1988.

Hungarianisms in Standard Croatian

In his book *Ungarische Elemente in Serbokriatischen*, L. Hadrovics states there are over 800 hungarianisms in Serbo-Croatian. They are analyzed in this paper for their current use in standard Croatian. The verdict is that some twenty are true hungarianisms, with about twenty more spurious (those where Hungarian was merely the intermediary language).

KIVIJA, KAO U SEGETU KOD TROGIRA

Danijel Alerić

Posljednjih se godina na našim tržnicama i u prodavaonicama može vidjeti svakakvo voće. Ono nam je dobro poznato po izgledu, mirisu i okusu, ali još više po nazivu. Ima tu čak i voća koje se u nas nije nikad proizvodilo, ali je po imenu odavna poznato (datula, banana, ananas, kokos).

U najnovije vrijeme pogled, međutim, privlači jedna, dosad u nas neviđena vrsta voća, koje, osim među stručnjacima, nije bilo poznato ni po nazivu. Rađa ga voćka povijuša koja potječe iz Kine, ali se odnedavna s uspjehom uzgaja i u našim primorskim krajevima. Znanstveno joj je ime *Actinidia chinensis*. Na engleskom govornom području ta se voćka, odnosno njezin plod, zove *kiwi*, *kiwi berry*, *Chinese gooseberry* ili *yang-tao*.¹ Od tih je naziva posljednji (*yang-tao*) bez sumnje preuzet iz kineskoga jezika, dok je pretposljednji (*Chinese gooseberry* "kineski ogrozd") sigurno engleskoga porijekla. Gdje je i kako nastao engleski fitonim *kiwi*, odnosno *kiwi berry*, nije mi poznato. Istina je da se on podudara s engleskim (izvorno maorskim) zoonimom *kiwi* 'novozelandska ptica trkačica, kivilalac, *Apteryx australis*', ali nije sigurno da je nastao baš od njega.

Naziv *kiwi* u tome engleskom obliku redovito se susreće i na natpisima kojima se u nas reklamira prodaja plodova te biljke. Prodavači se, a i rijetki, imućni kupci i mnogi radoznalci trude da ga izgovore u obliku *kîvi*, *kivi* ili *kivi*.

Dakako, o tom je novom voću, za koje još ne zna ni velika, tridesetotomna *Encyclopaedia Britannica* tiskana g. 1943–1973, pisano više puta u našim novinama. Po sjećanju prof. dr. Stjepana Babića u zagrebačkom je *Vjesniku* nedavno pisalo da se ono zove *kivi* ili *aktinidija*. * Dr. Petar Šimunović sjeća se, međutim, da je u zagrebačkom *Vjesniku*, ili možda negdje drugdje, nedavno pisalo da se zove *kivika*. Nešto prije nego što sam čuo za te novinske članke hodao sam jednom od najpoznatijih zagrebačkih ulica. Pogled mi se

¹ Usp. *The Encyclopedia Americana*, 1984, s. v. *kiwi*.

* Pošto je članak već bio predan uredništvu i pripremljen za tisak u *Vjesniku* se opet pojavio članak o toj biljci pod naslovom *Sadnja aktinidije* (13. 3. 1988. 14.). Autor, Stanislav Štambuk, dipl. inž. stručni suradnik Zavoda za voćarstvo Fakulteta poljoprivrednih znanosti u Zagrebu, članak počinje ovako: „Aktinidija – kiwi ili Yang tao, novija je voćna vrsta, koja se u nas počela uzgajati posljednjih godina.” Dalje u članku upotrebljava samo naziv aktinidija. (S. B.)